

Šalkovský, Peter

Opevnenie západného areálu hradiska v Spišských Tomášovciach

In: *Archeologie doby hradištní v České a Slovenské republice : sborník příspěvků přednesených na pracovním setkání Archeologie doby hradištní ve dnech 24.-26.4.2006*. Dresler, Petr (editor); Měřínský, Zdeněk (editor). Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. 17-29

ISBN 978-80-210-4971-0

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133198>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

OPEVNENIE ZÁPADNÉHO AREÁLU HRADISKA V SPIŠSKÝCH TOMÁŠOVCIACH¹

Peter Šalkovský

Publikácia výsledkov výskumu fortifikácie západného areálu včasnostredovekého hradiska s valmi komorovej konštrukcie s vonkajším múrom z na sucho kladených kameňov s dvomi bránami a bastionovitým nárožím. Formálne analýzy, analógie, interpretácie jednotlivých zložiek. Pokus o rekonštrukciu celkových rozmerov, technológie a vzhľadu opevnenia datovaného superpozíciami od konca 8. do pol. 9. stor.

Archeológia – hradisko – fortifikácia – Slovensko – včasný stredovek

ÚVOD

Lokalita Hradisko I leží v katastri Spišských Tomášoviec a Smižian (okr. Spišská nová Ves) na rozhraní pohoria Slovenský raj s Hornádskou kotlinou, v ľavobreží Hornádu pri jeho sútoku s Tomášovským potokom. Tvorí ju vápencové bralo (540–567 m. n. m.), pod západnými svahmi ktorého, na relatívne plochej ľavobrežnej terase Tomášovského potoka (507–527 m. n. m.), sa rozprestiera opevnený západný areál (predtým poloha Pod hradiskom) a zo severovýchodu sa k nemu primykajú ďalšie osídlené plochy (poloha Sedlo). V príspevku pracovne hovoríme o hradisku zloženom geograficky z „akropoly“ umiestnenej na výrazne dominantnom brale a „podhradia“ či podhradí“, situovaných v relatívne plochom západnom a severovýchodnom predpolí, hoci ich funkčná interpretácia či stanovenie subordinácie je otázkou ďalšieho výskumu.²

Na lokalite záchranný výskum vyvolala výstavba volejbalových ihrísk a prístavieb hotela Flóra v rokoch 1975–76 (F. Javorský), v rokoch 1977–79, 1984–85 (B. Chropovský, J. Béreš, P. Šalkovský, D. Staššiková, E. Mirošayová, M. Mačala). Súbežne či následne prebiehali i záchranné výskumy v blízkom okolí. Metódy výskumu boli rôznorodé, počiatočnú zisťovaciu sondáž a odkryvy na plochách ohrozených zemnými prácami nahradil od roku 1977 plošný odkryv v sektorovej sieti dopĺňovaný, najmä okrajových

partiách, o ďalšie sondy na riešenie čiastkových situácií. Odkryv opevnení realizovali ťažiskovo F. Javorský a P. Šalkovský. Dosiaľ boli publikované iba informácie o priebehu niektorých sezón, najmä v ročenke Avans (Javorský F. 1977; Béreš–Šalkovský 1978; Javorský 1977; Béreš–Štukovská 1980; Chropovský 1985; Béreš–Javorský–Slivka 1987) a prvé výsledky systematického spracovávaného celého výskumu (Staššiková–Štukovská–Šalkovský–Béreš–Hajnalová–Krempaská–Javorský, 2006).

Predmetom tohto príspevku je iba publikácia výsledkov výskumu fortifikácie dvojdielného západného areálu „podhradia“ Hradiska I na terase Tomášovského potoka, ležiaceho len v katastri Spišských Tomášoviec (poloha 3 – obr. 1 a 2).

VÝSLEDKY VÝSKUMU

Pomerne plochá terasa Tomášovského potoka bola rozčlenená na dve časti. Dominantná časť bola opevnená valmi z troch strán – severnej, západnej a južnej – vytvárajúc tak približne lichobežníkovitý areál s plochou cca 3,1 ha v nadmorskej výške 507–527 m. Na štvrti – východnej strane (dlhý cca 297 m) sa valy pripínali skoro kolmo k prudko stúpajúcemu skalnému svahu hradiska s vrcholovým plató v 560–567 m. n. m. Pri skúmaní hlavného areálu „podhradia“ bol odkrytý takmer kompletný severný val dlhý približne 138 m (spolu s bránou a severozápadným nárožím) a 90 m zo západného valu dlhého cca 323 m. Južný val, ktorý skúmaný nebol, sa výrazne črtá v dĺžke 58 m na teréne zlome. Pripnutie valu k bralu „akropoly“ bolo sledované v severovýchodnom nároží (obr. 3; 4: 1–3).

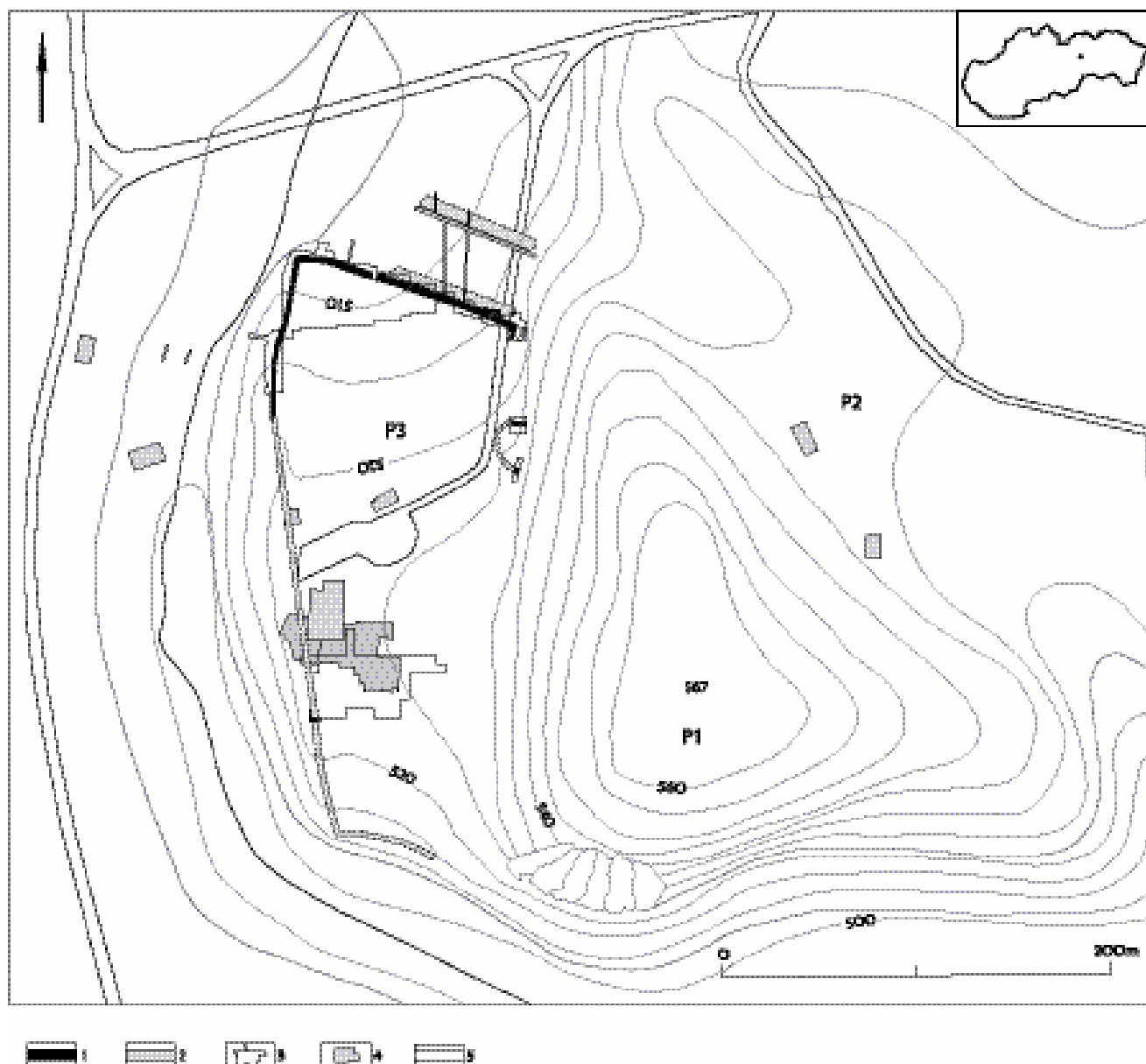
Za severným valom bolo k tomuto hlavnému areálu prímknuté menšie, približne obdĺžnikovité územie s plochou okolo 0,3 ha na severozápad klesajúce do podmáčaného pásma Tomášovského potoka, na východe sa opierajúce, podobne ako väčší areál, o svah „akropoly“ hradiska a zo severu uzavreté ďalším valom s priekopou. Oba pásy opevnení boli približne rovnoobežne situované. Predsunutý areál bol skúmaný iba rezmi v niekoľkých sondách.

Opevnenie hlavného areálu západného podhradia bolo založené na ílovitom, ílovcovitom a pieskocovitom podloží, miestami i na planírke sídliskovej vrstvy či deštrukcie starších opevnení púchovskej kultúry, ktoré ale bolo zväčša odlišne situované a budované inou technikou – s masívnejšími múrmi z väčších skál (Javorský 1977, 157), takže je pomerne spoľahlivo separovateľné od zvyškov včasnostredovekej fortifikácie.

Konštrukcia valu i jeho rozmery neboli jednotné a výskum priniesol i pomerne veľa informácií k detailným riešeniam špecifických partií opevnenia. In situ bol zachovaný čelný, tzv. suchý múr z lomového kameňa v troch takmer súvislých úsekoch vysokých 10–70 cm a spolu dlhých približne 135 m v severnom a západnom vane a viacerých fragmentárnych situáciách (obr. 3; 4: 3, 5, 6). Išlo zväčša o riadkové murivo pomerne starostlivo kladené, bez badateľného spojiva.

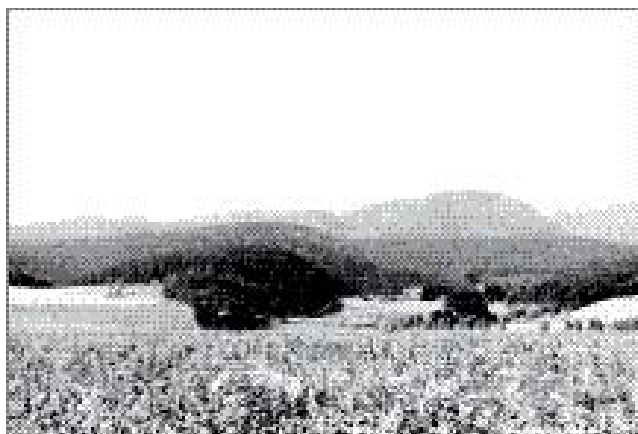
1 Štúdiá vznikla v rámci grantového projektu 2/6124/26 agentúry VEGA SAV a MK SR.

2 Termíny „akropola“ a „podhradie“ používame iba pracovne, pretože funkčný vzťah uvedených polôh nie je zatiaľ celkom jednoznačný. Obe polohy boli v inkriminovanom období súčasťou jedného opevneného celku, pre ktorý sa v archeologickej literatúre vžil termín hradisko, grodzisko, gorodišče, Burgwall, hoci jeho pôvodné pomenovanie bolo grad, grod, Burg. V tomto prípade výsledky výskumu umožňujú predpokladať jeho viacdielnosť. Opevnený areál „západného podhradia“ musel z hradiska vojenského a samozrejme aj funkčného tvoriť jeden celok s vyvýšenou „akropolou“, bez opevnenia a vojenskej kontroly, ktorej by opevnenie terasy prakticky nemalo zmysel. Pravdepodobne jeho súčasťou boli aj sídliskové objekty a hroby v polohe Sedlo severne a severovýchodne pod „akropolou“. V niektorých publikáciách je lokalita nepresne nazývaná aj ako hradisko Čingov, hoci tento miestny názov primárne patrí vrchu na protíľahom brehu Hornádu a polohe pod ním archeologicky označovanej ako Hradisko II. Sekundárne, v širšom význame, tak bola pomenovaná celá chatová osada a jedno z turistických centier Slovenského raja.

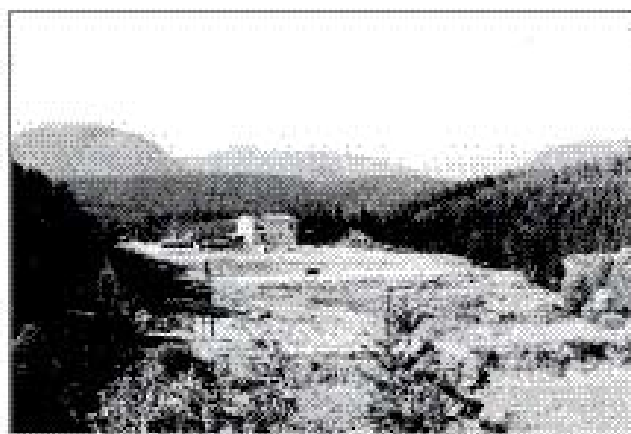


Obr. 1. Spišské Tomášovce a Smižany. Hradisko s okolím – situačný plán. Legenda: 1 – skúmaná fortifikácia; 2 – predpokladaná fortifikácia; 3 – skúmané plochy a sondy fortifikácii; 4, 5 – recentné budovy a komunikácie; P1– Hradisko I – „akropola“; P2 – Hradisko I – severovýchodný areál (Sedlo); P3 – Hradisko I – západný areál (Pod hradiskom). Autoři F. Javorský, E. Blažová, P. Šalkovský.

Abb. 1. Spišské Tomášovce und Smižany. Burgwall mit Umgebung – Lageplan. Legende: 1 – untersuchte Befestigungsanlage; 2 – vermutliche Befestigungsanlage; 3 – untersuchte Fläche und Sonden der Befestigungsanlage; 4, 5 – gegenwärtige Gebäude und Verkehrswege; P1– Hradisko I – „Akropolis“; P2 – Hradisko I – nordöstliches Areal (Sedlo); P3 – Hradisko I – westliches Areal (Pod hradiskom/Unter dem Burgwall). Autoren F. Javorský, E. Blažová, P. Šalkovský.



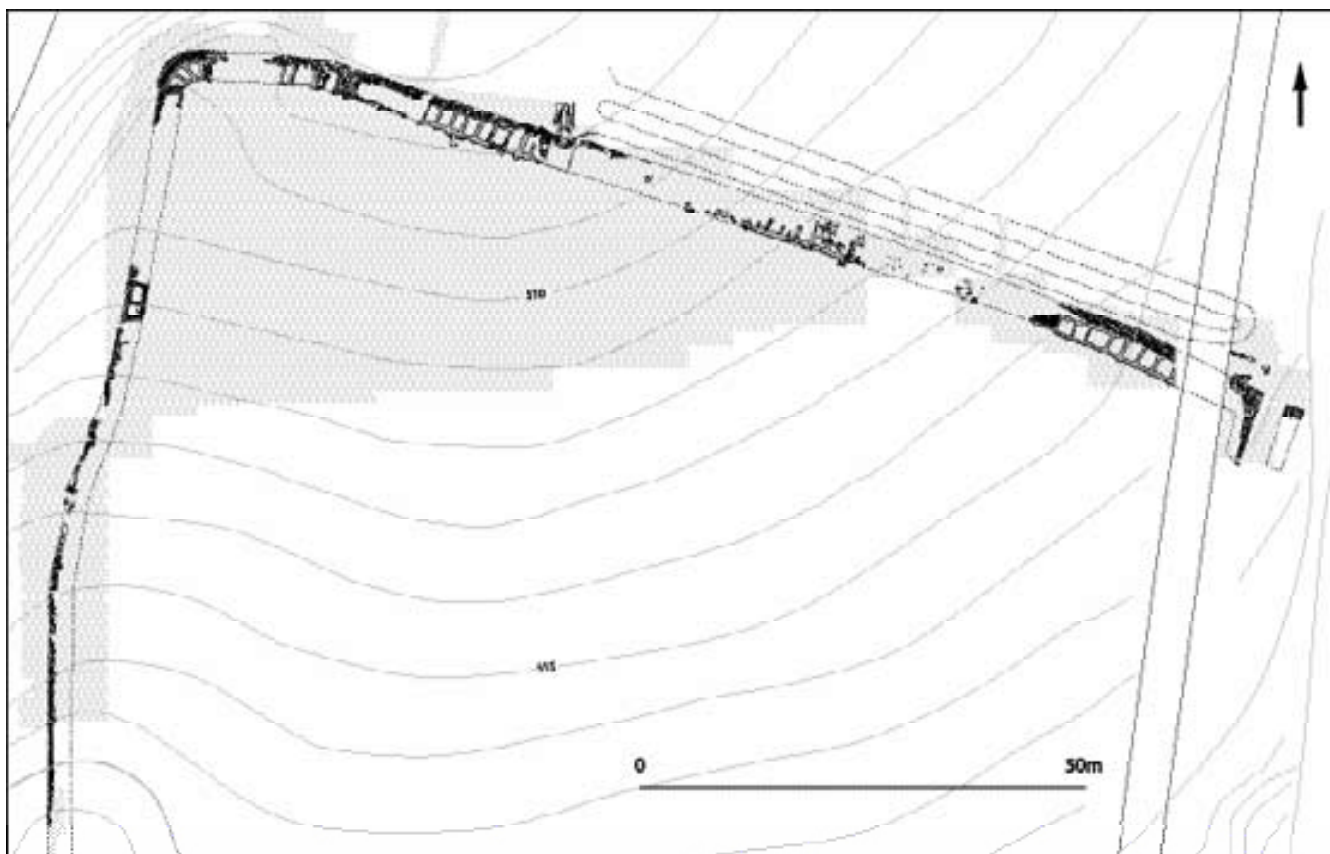
1



2

Obr. 2. Spišské Tomášovce a Smižany. Hradisko I s okolím v čase výskumu – pohľad zo severu. Foto F. Javorský.

Abb. 2. Spišské Tomášovce und Smižany. Hradisko I mit Umgebung während der Grabung – Blick von Norden. Foto F. Javorský.



Obr. 3. Spišské Tomášovce. Plán severnej časti západného areálu na terase Tomášovského potoka so západným a severným valom, priekopou a vyznačením skúmanej plochy. Autoři F. Javorský, P. Šalkovský, P. Prešínský.

Abb. 3. Spišské Tomášovce. Plan des nördlichen Teils des westlichen Areals auf der Terrasse des Tomášov-Baches mit West- und Nordwall, Graben und eingezeichneter untersuchter Fläche. Autoren F. Javorský, P. Šalkovský, P. Prešínský.

Drevená komorová konštrukcia bola doložená najmä vo veľkej časti severného valu vo forme do tehlova prepálených pásov podložia, akýchsi tepelných „odtlačkov“ spálených komôr (obr. 3; 5: 5). Miestami boli v báze zachované aj zuhoľnatené brvná dreveného roštu, uložené priečne na os valu, ale aj dreva pozdĺžne či zvislo orientované (obr. 5: 6). Vo zvyškoch z opevnenia sa úlomky driev získali v dvanástich sektoroch z polôh in situ (podrobnejšie pozri – Hajnalová–Huščáková, v príprave do tlače).

Celková šírka fortifikácie nebola jednotná, najmasívnejšia bola vo východnej časti severného valu – pri severovýchodnej bráne, kde čelná plenta dosahovala až 1,35–1,4 m a drevozerné teleso ešte 2,5,0–2,65 m (spolu teda 3,9–4 m). Zvyšok severného valu bol mierne subtílnější (plenta 0,9–1 m, teleso 2,4–2,7 m, celkom 3,2–3,6 m). Západný val umiestnený nad výraznejším terénnym zlomom terasy mal prednú plentu už len 40–80 cm, ťažiskovo okolo 60 cm široký a spolu s telesom a prípadne miestami vnútornou plentou 30–50 cm dosahoval asi 2,2–3,2 m (obr. 3; 5: 1, 2, 3).

Prepálené pásy podložia indikujúce steny komôr boli široké až 25–40 cm, dlhé 2,3–2,5 m, konkrétne zachované zuhoľnatené zvyšky však dokladajú na jednom mieste iba 8–15 cm hrúbku brvien neotesaných, miestami dokonca neokliesnených na druhých dvoch ale 15–30 cm hrúbku. Konce priečných brvien dlhých 2,2–3,5 m bývali na jednom konci čiastočne prepojené s čelným múrom, na druhom tiež prečnievali cez líniu vnútornej drevenej steny komôr (obr. 3). Šírka komôr nebola dôsledne dodržiavaná a kolísala medzi 1,5–2,0 m x 1,9–2,3 m).

Z určených vzoriek (E. Hajnalová) je doložené použitie najmä smreku (*Picea abies*), a to hlavne pre steny komôr súběžné s líniou valu, a borovice (*Pinus sp.*), použitých najmä na spájajúce priečne steny komôr a bázové rošty.

Osobitne zosilnenou konštrukciou boli riešené strategicky a staticky najcitlivejšie miesta – severozápadné nárožie, brána v severovýchodnom rohu i brána s priepustou v západnej časti severného valu. Pri severozápadnom nároží (obr. 4: 6) bol priestor medzi dvomi dlhými komorami spevnený masívnou, minimálne 2,5 m širokou kamennou priečkou cez celú šírku valu a podobnými priečkami š. 80–100 cm bola z oboch strán spevnená „bastionovitá“ konštrukcia nárožia vnútri vystužená tromi lichobežníkovitými vejárovite usporiadanými drevenými komorami s priečnymi brvnami hlboko vnorenými do čelnej plenty zosilnenej na cca 100 cm. Absencia stôp malých komôr, resp. dlhé komory východne i južne od „nárožnej bašty“ (obr. 3) boli interpretované ako obytné objekty vstavané do telesa valu (*Javorský 1977*, 162, 163). Podporujú to i údajné stopy podláh a nálezy drobných predmetov ako i spevnenie valu priečnymi múrmi nielen priamo v nároží ale i zo západnej strany tretieho takéhoto objektu. Keďže, žiaľ, týmto situáciám chýba podrobnejšia verifikovateľná dokumentácia, zatiaľ ponechávame tento problém otvorený.

Západné krídlo hlavnej brány (obr. 3; 4: 2, 3) dlhé 7,8 m, oplotované rovnakou technikou ako celý val z lámaných zlepcov a pieskocov, zachované až do výšky 60 cm, presahovalo smerom dovnútra areálu skoro 5 m a dosahovalo v nároží hrúbku vyše 2 m. Zvnútra bolo ukončené veľkou kolovou jamou s priemerom 27 cm – pravdepodobne súčasťou systému brány. Vstup vpredu bol široký okolo 2,8 m, smerom dovnútra sa mierne šikmo zužoval na okolo 2 m. V miestne pripnutia valu k svahu akropoly boli odkryté stopy zásekov do brala pre lepšie

zafixovanie východného krídla brány, z ktorého sa však zachoval iba fragment (obr. 4: 1).

Paralelne zvnútra popri severnom vale bol situovaný žľab misovitého profilu široký asi 2 m, vyplnený drobnou deštrukciou výplne prepálených komôr, ktorý ústil do prerušenia valu v najnižšom bode tejto časti areálu. Hoci existencia dvoch otvorov vo vale iba pár desiatok metrov vzdialených sa zdá byť nelogická a neefektívna, prerušenie valu je tu však evidentné. Korytovitá priehľbeň v priestore prerušenia valu bola vyplnená deštrukciou valu a existovala teda pred zánikom valu, navyše po oboch okrajoch prerušenia valu boli odkryté zvyšky priečne kladených brvien na súběžnej kamennej vrstve (obr. 4: 5), ktoré indikujú spevnenú bázu krídiel brány. Dva pozdĺžne jamovité zářezy do podložia a zvyšky drevených brvien (obr. 4: 4) tvoria zvyšky akejsi konštrukcie zakotvanej v podloží.

Pri východnom okraji terasy (v sektoroch I/10 – J, N, O a I/11 – 0 – obr. 1), v miestach spojnice s akropolou, sa skúmal polkruhovitý val s priemerom okolo 25 m v báze pozostávajúci z vápencových kameňov, široký 2–2,2 m previazaný s identickým podložím. Po oboch stranách múru sa zachytila upravená koruna násypu zo zeminy a nad ňou súvislé deštrukcie i vrstvy in situ z valu inej štruktúry i kvality, pozostávajúci z múru širokého 60 cm vybudovaného z plochých pieskocových a zlepcových kameňov viazaných hlinou. Z vonkajšej strany bol lícovaný a zachovaný do výšky 60 cm a zvnútra zuhoľnatené brvná naznačujú previazanie zrubovou konštrukciou vyplnenou zeminou a kameňmi. Ide o analogickú techniku, akou bolo budované včasnostredoveké opevnenie celej terasy, a aj nálezy súvisiacej sídliskovej vrstvy sú z rovnakého obdobia.

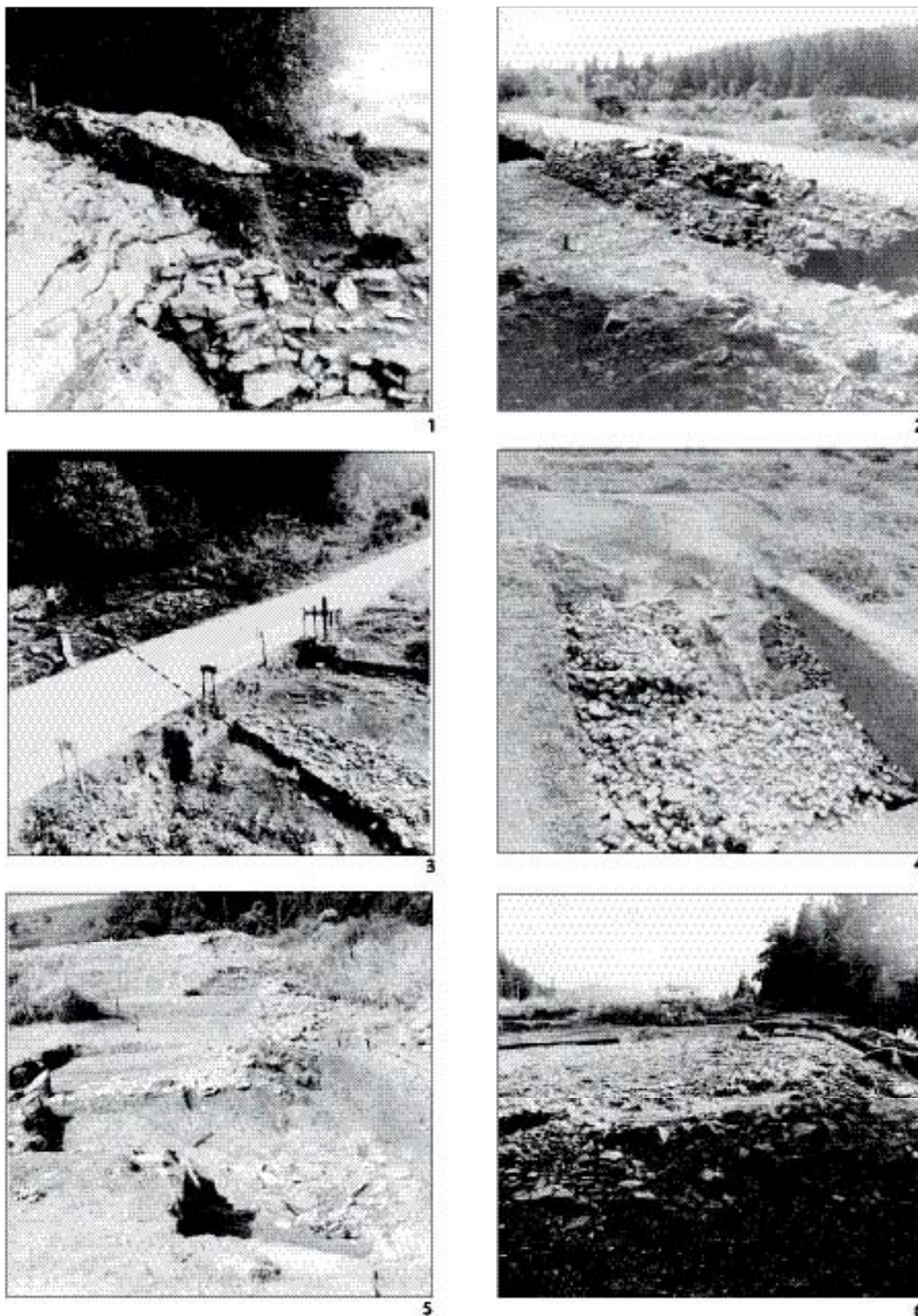
Pred severným valom bola rezmi zistená priekopa hlboká od 1,8 do 2 m, široká 7,5–8 m, v dĺžke skoro 100 m (obr. 3; 6: 3, 4). Absentovala pred vstupom v severovýchodnom rohu, začínala asi 3 m západne od neho a končila asi 30 m od severozápadného nárožia, resp. 5 m východne od druhého vstupu. V tomto úseku ju nahrádzala zaplavovaná niva a dvíhajúci sa svah výbežku terasy.

Existenciu ďalšieho menšieho opevneného priestoru (cca 35 x 80 m), ktorý ale zrejme nebol rovnocenne sídliskovo využitý, naznačuje druhá priekopa asi 33–36 m pred priekopou severného valu, rozmerovo podobná predchádzajúcej (hl. 1,8–2, š. okolo 8 m). Na vnútornej strane tejto priekopy boli zistené stopy deštrukcie kamennozemného valu (obr. 6: 2).

Opevnenie „akropoly“ Hradiska I (plošina brala v. 560–567 m n. m. – poloha 1) bolo príbuznej konštrukcie, zatiaľ ale nie je prístupné na spracovanie a publikované bude osobitne; opevnenie ďalšej polohy – Sedlo, nebolo výskumom zatiaľ doložené. Ďalšie pravdepodobné valy, črtajúce sa viac či menej výrazne v teréne „akropoly“ a jej severovýchodného predpolia, nemožno spájať so slovanským osídlením, pokiaľ to nebude výskumom potvrdené, pretože obe boli osídlené i v neolite, eneolite, dobe bronzovej i rímskej (*Staššiková–Štukovská–Šalkovský–Bereš–Hajnalová–Krempaská–Javorský, 2006*).

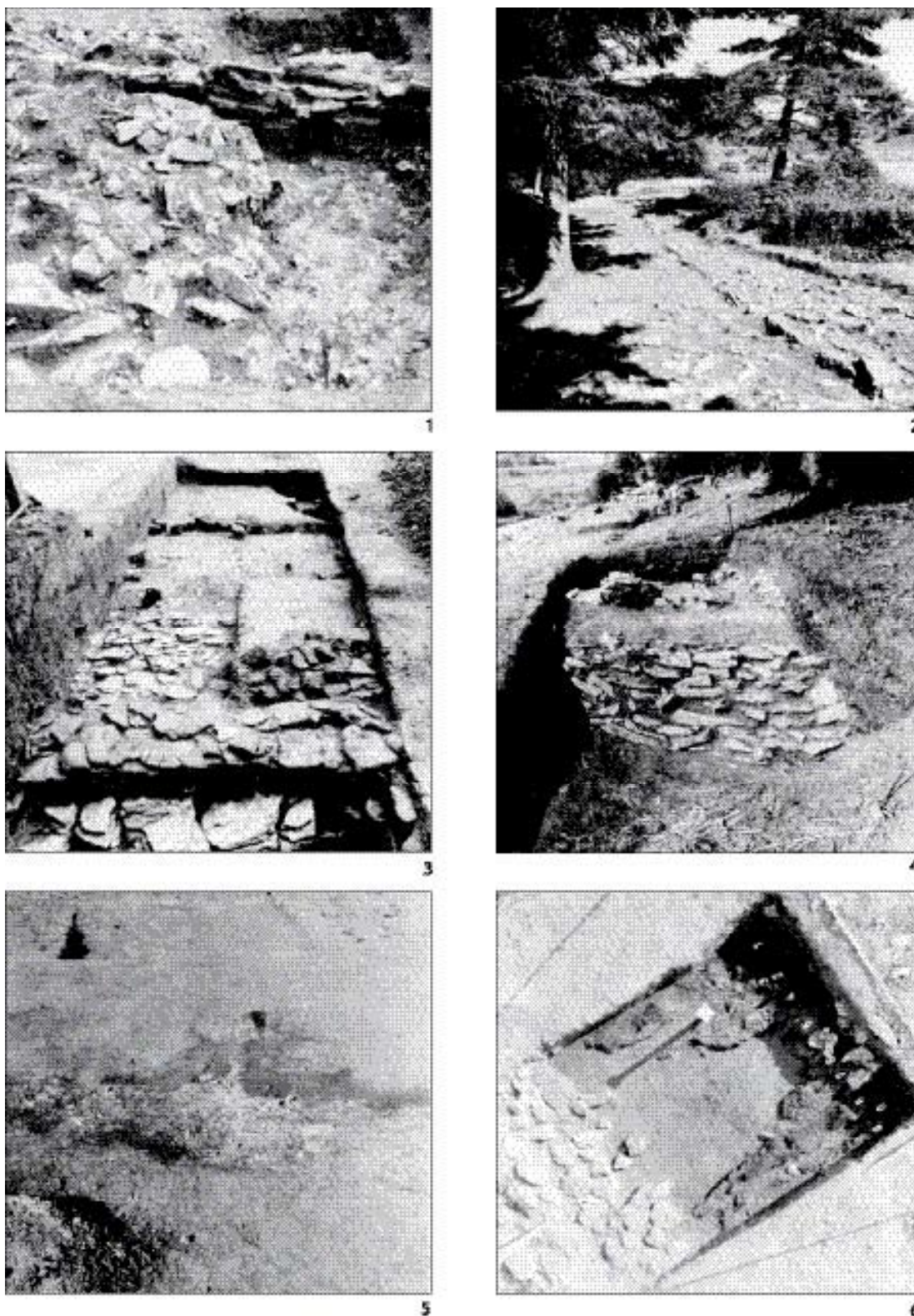
PARALELY, INTERPRETÁCIE, ÚVAHY A DATOVANIE

Celkový pôdorysný plán sídliskového celku a umiestnenie valov boli determinované terénnym reliéfom lokality. Severný val je na východe upnutý v mieste, kde sa začína akropola výraznejšie svahovito výškovo vyčleňovať nad okolitý terén,



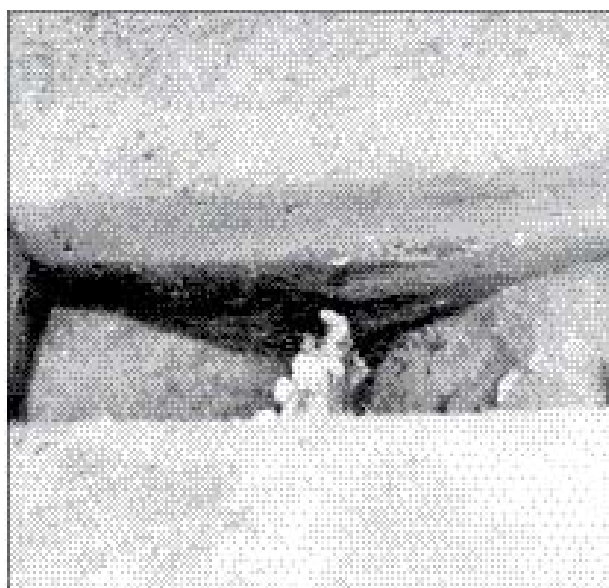
Obr. 4. Spišské Tomášovce. 1 – fragment bázy východného krídla brány 1 pri severovýchodnom nároží fortifikácie; 2 – báza západného krídla brány 1 pri severovýchodnom nároží fortifikácie; 3 – napojenie severného valu na bránu 1 prerušené recentnou cestou; 4, 5 – severný val, jeho cezúra a deštrukcia v mieste brány 2; 6 – severozápadné nárožie fortifikácie. Foto F. Javorský (1–3) a P. Šalkovský (4–6).

Abb. 4. Spišské Tomášovce. 1 – Fragment des Unterbaus des Ostflügels von Tor 1 an der nordöstlichen Ecke der Befestigungsanlage; 2 – Unterbau des Westflügels von Tor 1 an der nordöstlichen Ecke der Befestigungsanlage; 3 – Anschluß des Nordwalls an Tor 1 unterbrochen vom jetzigen Weg; 4, 5 – Nordwall, seine Zäsur und Zerstörung an der Stelle von Tor 2; 6 – nordwestliche Ecke der Befestigungsanlage. Foto F. Javorský (1–3) und P. Šalkovský (4–6).

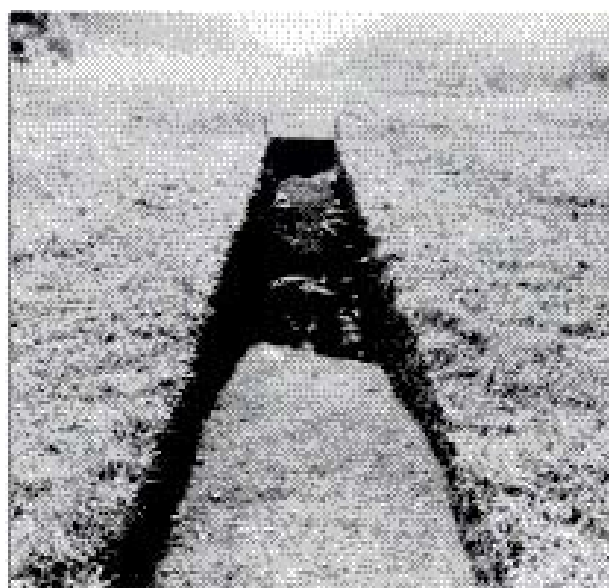


Obr. 5. Spišské Tomášovce. 1 – rez destrukciou západného valu s predným suchým múrom v sektore VIII/6–D; 2 – základová vrstva západného valu v sektore VIII/7–J až M a XI/7–J až M; 3 – rez západným valom s predným suchým múrom v sektore VII/18–F; 4 – suchý múr polkruhového valu v sonde II/85 a sektore I/11–O; 5 – prepálené pásy podložia pod severným valom; 6 – zuhoľnatené brvná a suchý múr severného valu v sektore V/5–D a VI/6–A. Foto F. Javorský.

Abb. 5. Spišské Tomášovce. 1 – Schnitt durch Zerstörung des Westwalls mit trockener Vordermauer in Sektor VIII/6–D; 2 – Fundamentschicht des Westwalls in den Sektoren VIII/7–J bis M und XI/7–J bis M; 3 – Schnitt durch den Westwall mit trockener Vordermauer in Sektor VII/18–F; 4 – trockene Mauer des halbkreisförmigen Walls in Sonde II/85 und Sektor I/11–O; 5 – ausgebrannte Streifen des Untergrunds unter dem Nordwall; 6 – verkohlte Balken und trockene Mauer des Nordwalls in den Sektoren V/5–D und VI/6–A. Foto F. Javorský.



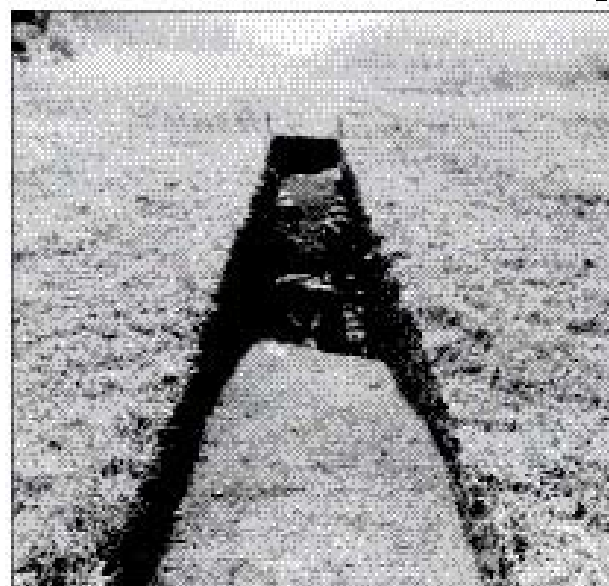
1



2



3



4

Obr. 6. Spišské Tomášovce. 1 – rez priekopou pred valom predsunutého areálu – pohľad z juhozápadu; 2 – deštrukcia valu predsunutého areálu; 3, 4 – rez priekopou pred severným valom – pohľad z východu a juhu. Foto F. Javorský.

Abb. 6. Spišské Tomášovce. 1 – Schnitt durch den Graben vor dem Wall des vorgezogenen Areals – Blick von Südwesten; 2 – Zerstörung des Walls des vorgezogenen Areals; 3, 4 – Schnitt durch den Graben vor dem Nordwall – Blick von Osten und Süden. Foto F. Javorský.

a západným smerom bol projektovaný v takmer rovnej línii, nie však pozdĺž vrstevníc, ale priečne cez ne priamo k miestu, kde sa začína výškové odsadenie terasy nad nižšie položeným Tomášovským potokom, ktoré pokračuje ešte v masívnejšej podobe pozdĺž celého západného i južného valu. Južný val je pripnutý k akropole v mieste, kde jej steny začínajú byť tvorené skalnými bralami prielomu Hornádu (obr. 1). Predsunutý druhý severný val blokoval kolmo komunikáciu najprístupnejším terénom z Hornádskej kotliny a vytváral tu akési obranné predpolie.

Typ valov hlavného areálu s vonkajším kamenným múrom a vnútornou drevenou či miestami tiež kamennou stenou s jadrom rôznej drevozemnej, najmä komorovej konštrukcie, vyskytujúcej sa vo viacerých variáciách, predstavuje hlavnú fortifikačnú techniku slovanského stredodunajského (veľkomoravského) obranného staviteľstva v 9. stor. Z územia Slovenska je publikovaných štrnásť takýchto lokalít (Pobedim, Mužla, Bratislava-Devínska Nová Ves (Na pieskoch a Nad Lomom), Bratislava-hrad, Jur pri Bratislave, Tlmače, Hronský Beňadik – s čelným kamenným múrom a vnútornou drevenou stenou; Nitra-hrad, Nitra-Martinský vrch, Bojná, Majcichov, Detva (*Bednár–Samuel 2001*, 304–337; *Habovštiak 1975*, 110, 112; *Henning–Ruttikay 1999*, 341–422; *Hulínek–Čajka 2004*, 102–103; *Kuzma 1998*, 397; *Procházka 1990*, 288; *Šalkovský 1994*; *Štefanovičová 1975*, 54; *Významné 1978*). Na Morave a v Čechách sa identifikovalo asi 10 takýchto lokalít (napr. Mikulčice, Břeclav-Pohansko, Sudoměřice, Uherské Hradište, Nejdek, Tašovice), na ďalších ju môžeme predpokladať (*Dostál 1979*, 84; *Procházka 1990*; *Staňa 1985*, 101; *Váňa 1968*, 82). Doklady podobných opevnení poznáme i medzi Labem a Sálou na lužicko-srbských územiach a bývajú všeobecne spájané s východofranským vplyvom na miestnu slovanskú obrannú architektúru (napr. *Brachmann 1987*; *Brather 2005*, obr. 5; *Coblentz 1966*; *Herrmann 1967*, 231–234). V južných regiónoch Poľska – Sliezska či Maľopolsku (*Poleski 2004*, 136) – sú iba okrajovou fortifikačnou technikou popri dominujúcich drevozemných konštrukciách. Šírka plenty sa v moravskom prostredí pohybuje v intervale 0,8–2 m. Na Slovensku a v Čechách v rozmedzí 0,4–2 m, ešte subtilnejšie sú plenty valov v srbskom Polabí. Plenty tomášovského opevnenia boli budované pomerne starostlivo ťažiskovo z plocho lámaného kameňa, podobne ako napríklad plenty v Thunau, Pohansku či Mužli.

Tvar prepáleného podložia indikuje komorovú výstuž telesa valu tvorenú pravdepodobne klasickými zrubmi spredu opatrenými na sucho kladenou kamennou plentou a aspoň miestami i štvrtou – zadnou stenou spevnenou zvislými kolmi či subtilnejšou, nižšou kamennou plentou. Kolísanie šírky komôr, vyvolané asi riešením parciálnych konštrukčných a materiálových problémov, pozorujeme na viacerých hradiskách u nás (Pobedim, Jur pri Bratislave) i inde v slovanskom svete (Naszacowice, Zawada Lanckorońska atď.). Komorová armatúra je oproti roštovej či klieštínovej dokonalejší spôsob zabezpečenia stability valu, pretože eliminovala negatívne pôsobenie vodorovných síl (*Procházka 1990*, 296). Základovú roštovú vrstvu zistili aj v Majcichove (na Pohansku pri Břeclavi a v Strachotíně, poznáme ju napr. i zo lužicko-srbských lokalít (*Coblentz 1966*, 193, 194; *Ruttikay–Henning–Fottová–Eyub–Milo–Tirpák 2006*, obr. 11; 12). Uplatňovala sa asi najmä tam, kde bolo potrebné spevniť menej súdružné heterogénne podložie, narušené napríklad staršími sídliskovými objektmi.

Hlavná technológia opevnenia v Spišských Tomášovciach – zrubové komory – bola doplnovaná v báze roštovou pokládkou a vnútorná stena valu spevňovaná zvislými brvnami. Pri časti drier v zadnej stene severného valu bola zistená aj kolmá poloha indikujúca zvislú drevenú oporu ako súčasť konštrukcie vnútornej steny valu, možná je však interpretácia aj ako konáre horizontálne uložených kmeňov či dreva zosunutú do sekundárnej polohy (*Hajnalová–Huščáková*, v *príprave do tlače*). Pravdepodobne tunajšie zrubové komory valu neboli robené všade dôsledne, resp. miestami sa volili materiálovo úspornejšie a menej prácne techniky výstuže valu s použitím neotesaných i neokliesnených kmeňov či dokonca zakomponovaním spodných častí v línii valu rastúcich stromov do telesa valu.³³

Vo včasnostredovekých fortifikáciách zastúpené dreveniny korešponujú s vtedajším stavom lesa, v nížinách má v opevňovacích konštrukciách prevahu dub, vo vypletaných stenách sa uplatnila vrbá a lieska (*Bialeková 1978*, 163; *Hajnalová 1978*; *Kaván 1960*; *Lexa–Nečesný–Pacht–Tesařová–Štořko 1952*, 325–353; *Opravil 1972*; 1985; *Kraskovská 1962*, 246; *Ruttikay–Čelko 1984*, 17).

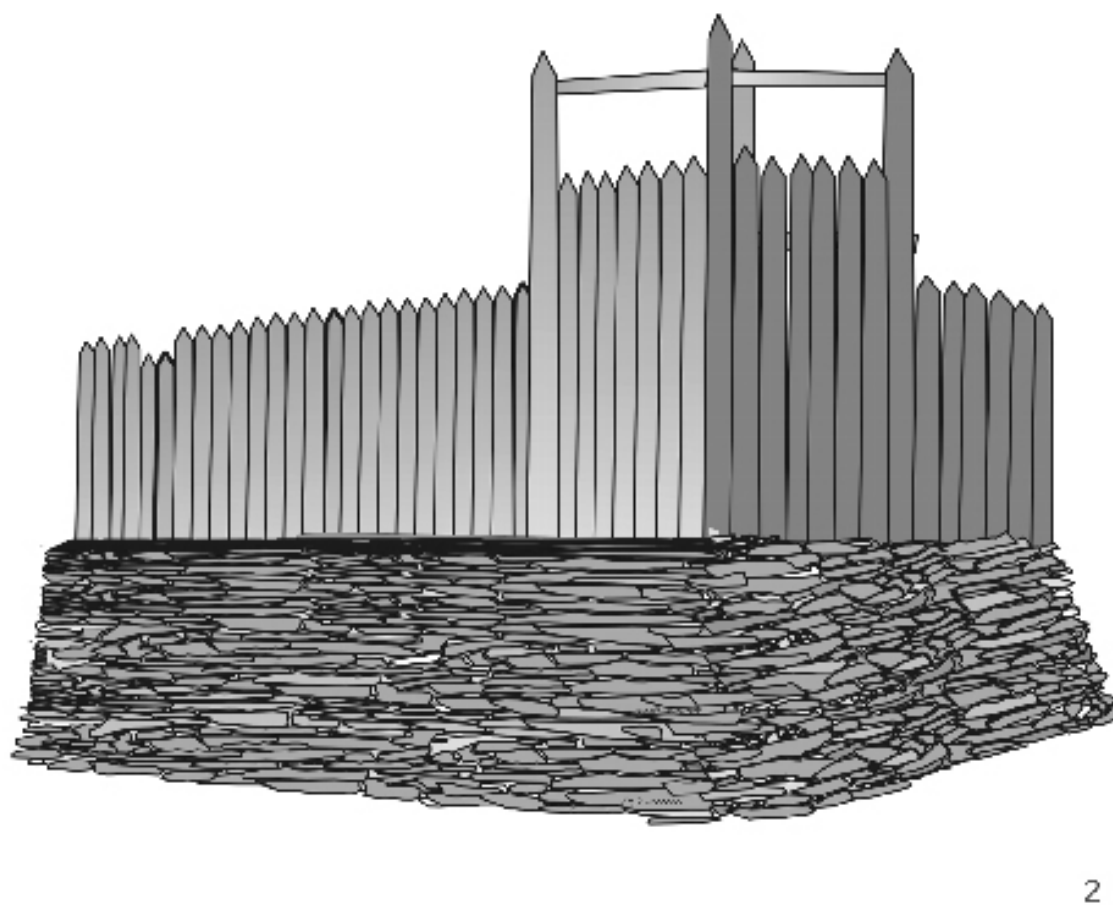
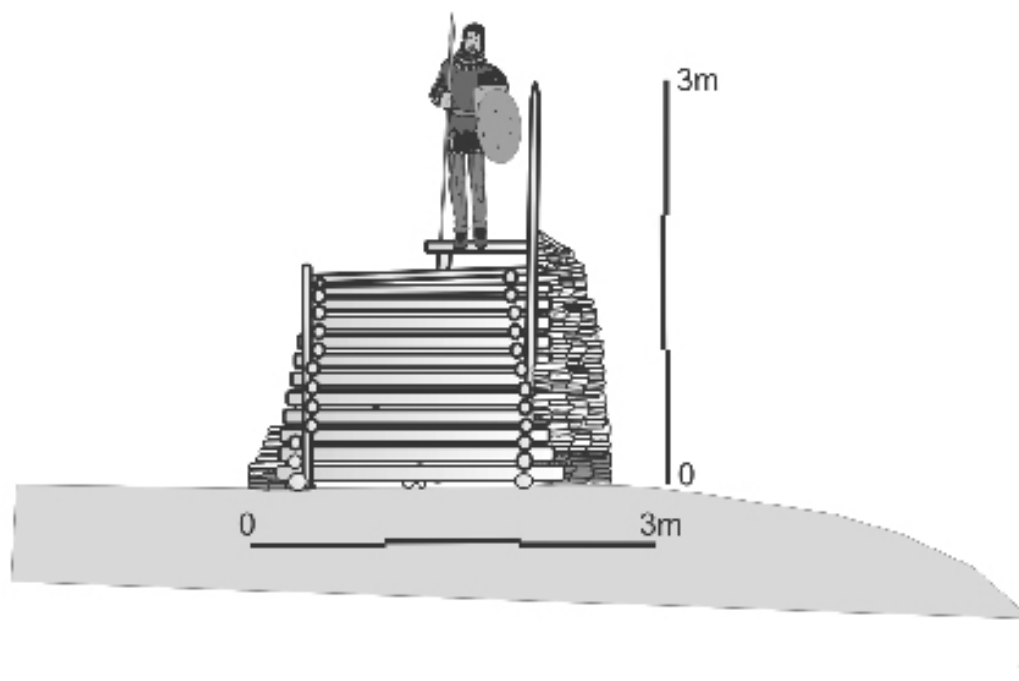
Kamene na plenty pochádzajú pravdepodobne najmä z blízko sa vyskytujúcich vrstiev pieskovcov, piesčitých a ílovitých bridlíc, ktoré vystupujú na povrch i pramo na lokalite. Na ťažbu kameňa tu boli ešte lepšie podmienky ako v prípade Pobedima, kde kameň vozili z okolia 5–10 km (*Bialeková 1978*, 162). Vieme ale, že napr. stavitelia hradísk v Mikulčiciach a Břeclavi-Pohansku dopravovali kameň až z Bielych Karpát či výbežkov Viedeňskej panvy, teda zo vzdialenosti 10–30 km vzdušnou čiarou (*Štelcl 1971*, 8).

Analógie k dlhým komorám v telese tomášovského valu nepoznáme. Obytné komory v tyle až 8 m širokého zemného valu hradiska v Znojme alebo Thunau a podobné situácie v širšom slovanskom svete (napr. hradiská typu Chotomel-Tornow; *Klanica 1986*, 189) sú skôr paralelami nadzemných i mierne zahĺbených sídliskových objektov zistených tu pozdĺž valu (*Šalkovský*, v *tlačí*). Podobné kamenné spevňujúce priečky, aké sa odkryli pri severozápadnom nároží valu, sa zistili napr. aj v severozápadnom úseku opevnenia akropole v Mikulčiciach, alebo akropole v Brne-Lišni (*Procházka 1978*, 296).

Na báze rekonštrukcií opretých o úvahy o statike stavieb vzhľadom na ich konštrukciu, technológiu a použité materiály predpokladáme, že pomer zistenej šírky a predpokladanej výšky telesa škrupinového valu so zrubovou komorovou konštrukciou, v závislosti od v svahovitosti polohy a kvality použitého kameňa (plocho štiepaného či rôznotvarého), nebol veľmi vzdialený hodnotám 1,5:1 až 2:1 (teda 1,5 až 2). To by pri šírke valov v Spišských Tomášovciach 4, 3,2 a 2,2 m znamenalo výšku oplentovaného zemného telesa pri najužšom vale cca 1,1–1,5 m, pri priemernom 1,6–2,1 m a najmasívnejšom 2,1–2,6 m. Toto sa ešte nenavýšilo o predprseň z palisádovej steny (o existencii ktorej sa všeobecne nepochybuje). Jej výšku nad telesom valu funkčne determinovala približne výška trupu obrancov a zakotvená bola približne rovnako hlboko vo výstuži valu za čelnou plentou.

Výška tomášovskej fortifikácie aj s palisádovou predpršnou teda mohla byť nad západným svahom medzi 2,6–3,1 m (obr. 7:1) a v severnom vale okolo 3,1 až 4,1 m (obr. 7: 2).

3 Bol to jav zistený aj u niektorých pravekých hradísk – Veliačik/Romsauer 1998, 223.



Obr. 7. Spišské Tomášovce. Schematizované kresebné rekonštrukcie: 1 – profilu západného valu; 2 – náročia severného a západného valu s predpokladanou vežovitou nadstavbou. Autor P. Šalkovský.

Abb. 7. Spišské Tomášovce. Schematisierte Rekonstruktionszeichnungen: 1 – des Westwallprofils; 2 – der Ecke des Nord- und Westwalls mit vermutetem turmartigen Aufbau. Autor P. Šalkovský.

Takúto rekonštrukciu vzhľadu (obr. 7) podopierajú aj zistenia D. Bialekovej (1978, 158, 161, obr. 9; 13; 1998, 388), B. Dostála (1979, 1984) a L. Galušku (1998, 344, obr. 2B) v prípadoch hradísk v Pobeďime, Břeclavi-Pohansku či Starého Města i úvahy J. Poleského (2004, 136, tab. 47) týkajúce sa geograficky i konštrukčne relatívne blízkych hradísk v južnom Malopolsku (Wislica, val fázy C/D hradiska v Naszacowiciach).

Pokiaľ sa týka sklonu stien valu, rozmiestnenie jeho deštrukcie nielen nad svahmi, ale aj na skoro rovnej ploche či v miestach opačného sklonu terénu prevažne až výlučne z vonkajšej strany, naznačuje v profile lichobežníkovitý tvar s takmer zvislou čelnou kamennou plentou a trochu nižšou, mierne šikmou zadnou stenou (pozri napr. Bílina v SZ Čechách; *Váňa 1967*, 459, obr. 142). Nie sú žiadne indície k úprave koruny valu, ktorú bolo iste nutné chrániť proti premáčaniu dažďom.

Je evidentné, že najviac úsilia i materiálu sa investovalo do severného valu pretínajúceho takmer rovný prístupový terén z pomerne plochej Hornádskej kotliny, v ktorom boli i obe brány. Svedčí o tom zosilnenie celého valu a najmä jeho častí pri bráne, vyhlbenie priekopy, odvodňovacieho systému i druhého vchodu do areálu „vodnou cestou“. Tu v predpolí opevnenia možno reálne predpokladať minimálne potokom zaplavovaný, podmočený terén, možno dokonca akúsi čiastočne umelú vodnú plochu – nevelkú nádrž vytvorenú pomocou hrádze čosi nižšie na Tomášovskom potoku. Táto vodná plocha pravdepodobne siahala až k tejto priepusti, zvonka opatrenej akousi lávkou či mólom, a aj napojením vody na priekopu prispievala k zvýšeniu bezpečnosti podhradia. Stopy akýchsi hrádzok, podporujúcich existenciu takejto umelej vodnej nádrže, sa zistili dvomi rezmí na pravom brehu potoka (obr. 1). „Baštovitý“ stvárnenie severozápadného nárožia a jeho spevnená konštrukcia dovoľujú predpokladať akúsi vežovitú nadstavbu, umožňujúcu lepšie chrániť valy (obr. 7: 2). Takéto spevňujúce články poznáme z neskorších stredovekých fortifikácií, kde bašty vystupovali z línie hlavnej hradby, čo umožňovalo ostreľovanie priestoru pri päte opevnenia i krížové ostreľovanie predpolia. Veža na rozdiel od nich dosahovala zas vyššiu výšku ako prilahlé hradobné úseky, s ktorými komunikačne súvisela, čo tiež poskytovalo obrancom výhodu. Obdobná jednoduchá vežovitá plošina sa dá predpokladať aj nad obomi bránami, zvlášť nad masívnou konštrukciou brány v severovýchodnom rohu opevnenia. Takáto brána patrí ku kliešťovitému typu podobne ako brány v dolnorakúskom Gars-Thunau (*Friesinger–Friesinger 1991*, 11, obr. 5). Vymedzenie priechodu kamenným múrom má tiež analógie v Thunau. Inak v skupine brán s priamym vstupom, teda typu II M. Šolleho (1969) bol priechod riešený výdrevami podporovanými kolmi, resp. radmi palisádových kolov (Břeclav-Pohansko, Mikulčice a Uherské Hradište-Staré Město, Pobeďim Stará Kouřim, Brno – Staré Zámky, Lubomia, Zawada Lanckorońska – *Bialeková 1978*, 167, 168; *Poleski 2004*, 141; *Poulik 1948–50*, obr. 56; *Šolle 1966*, 99, obr. 13–15). V stredo-európskom prostredí prevládali brány šírky do 3 m (*Dostál 1984*, 153–156), ale poznáme i širšie brány (napr. brána vymedzená dvojradmi palisád v Zawade Lanckorońskiej bola široká až 4 m – *Poleski 2004*, 140). Často sa predpokladá vežová nadstavba brány napr. *Friesinger–Friesinger 1991*, obr. 5). Priebeh prístupovej cesty možno predpokladať v priamom smere zo severu pozdĺž svahu akropoly. Priekopa až pred bránu nepokračovala (asi zo statických dôvodov), končí 3 m západne, pričom

v medzipriestore zistené kolové jamy tu naznačujú existenciu akejsi krátkej predsunutej palisádovej zásteny.

Valy so šikmými stenami dovoľovali stavať teoreticky do neobmedzenej výšky ale za súčasného rozširovania valu. Čím vyšší mal byť val, tým musel byť širší a tým viac stavebných hmôt bolo na jeho stavbu potrebných. Isté reálne množstvo dreva a kameňa, ktoré bolo v silách danej komunity zhromaždiť a spracovať, bolo asi určujúce pri projektovaní jeho parametrov. Ako už *D. Bialeková (1978, 171)* poukázala, v dĺžke a mohutnosti opevnení vyjadrené množstvo stavebného materiálu a pracovných síl potrebných na ich výstavbu je nepochybne odrazom ekonomickej sily a politických možností staviteľov, resp. ich mocenskej elity. Iba rámcovo, vykalkulované množstvá materiálu potrebné na 520 m dlhý nerovnomerne hrubý val hlavného areálu terasy je okolo 270 m³ dreva na komory, okolo 60 m³ dreva na palisády (cca 3400 kolov priemeru cca 15 cm, dlhých 3 m), 1000 m³ kameňa na plenty a 2250 m³ zeminy na výplň komôr.⁴ Spolu teda okolo 3600 m³ stavebných hmôt, resp. necelých 7 m³ stavebných materiálov na bežný meter valu, čo pokladáme skôr za skromnejší odhad. Zodpovedá približne výpočtom kubatúry materiálov valu polohy Hradišťa v Pobeďime (*Bialeková 1978*, 162–163), kde na takmer dvojnásobne masívny val predpokladala autorka asi 13,5 m³ materiálov na jeden bežný meter.⁵

Priekopa i val predpolia terasy boli skúmané iba rezmí, v niekoľkých úzkych sondách, preto ich rekonštrukciu ponechávame zatiaľ otvorenú s tým, že išlo zrejme o bližšie neidentifikovanú kamennozemnú konštrukciu asi i s palisádovou stenou, pravdepodobne technologicky jednoduchšiu a menej pevnú v porovnaní s hlavným areálom.

K datovaniu valu východiskové argumenty priniesli viaceré nálezové situácie predovšetkým opevnenia blízko valu prekryté deštrukciou, ale i niektoré ďalšie stratigrafické pozorovania v severnej časti podhradia (*Šalkovský 2006*). Dobu existencie valu, alebo ante quem deštrukcie valu, reprezentujú pravdepodobne objekty prekryté jeho deštrukciou (napr. objekty 72, 73, 87), s archaickou keramikou, ostrohou s háčikmi (objekt 87), neskoroavarským bronzovým jazykovitým nákončím s esovitým rastlinným ornamentom a bronzovou náušnicou (objekt 72) s možným datovaním od konca 8. do pol. 9. (*Javorský 1977*, obr. 97; 98; *Zábojník 2004*, obr. 12). Dobu po zániku valu indikuje ostroha s trojuholníkovitými platničkami (*Javorský 1977*, obr. 95:1) Bialekovej typu 5b, resp. hrubého typu 2 (*Bialeková 1977*; *Hrubý 1955*) z hornej vrstvy objektu 63 nad deštrukciou valu sú datované do 2. pol. 9. stor. alebo klasického veľkomoravského horizontu (*Kavánová 1976*, 84; *Hanuliak 2004*, tab. VIII: 3). Vtedy tu už pravdepodobne existovalo iba otvorené sídlisko, ktorého trvanie zatiaľ rámcovo datujeme do 2. pol. 9. až 10. stor. Polkruhový valovitý objekt vo vnútri areálu bol pravdepodobne pôvodne vybudovaný v dobe rímskej a v počas existencie slovanského hradiska opäť zrekonštruovaný a využitý v rámci existujúceho obranného systému lokality.

Masívne stopy prepálenia valu svedčia o jeho zničení požiarom. Jediná stavebná fáza valu, silné stopy požiaru i historické súvislosti neodporujú predpokladu, že aj toto opevnenie (ako

4 Nezahŕňame v to val menšieho areálu, ku ktorého rozmerom a konštrukcii nemáme dostatok indícií.

5 Porovnaj tiež mierne vyššie výpočty kubatúr malopolských hradísk – *Poleski 2004*, 139.

väčšina veľkomoravských opevnení), neplnilo svoju úlohu dlhšie než zhruba pol storočia, pravdepodobne i menej. Iba ako pracovné hypotézy možno označiť úvahy spájajúce jeho zánik s procesom etatizácie niekedy v 1. pol. 9. stor. a včlenením územia Spiša do moravského štátu. Tieto úvahy a chronológiu podporujú nálezy solitérnych detských hrobov v polohe za Flórou so striebornými hroziakovitými náušnicami so zdobeným spodným oblúkom (*Béřeš–Javorský–Slivka 1987; Béřeš–Štukovská 1980*) datovateľné do konca 9. stor. s prežívaním v 1. pol. 10. stor.

Pravdepodobne s touto dobou, t.j. klasickým veľkomoravským a povľkomoravským obdobím, korešponduje vznik a fungovanie druhého hradiska (Hradisko II), situovaného asi 800 m juhozápadne na pravom brehu Hornádu na ostrožnom výbežku (530–540 m. n. m.) vrchu Čingov, známeho z prieskumov a menších sondážnych akcií (*Javorský 1977*, obr. 75, 76).

Druh použitej fortifikácie a typy obytnej architektúry (*Šalkovský, v tlači*) terasy Tomášovského potoka naznačujú jeho intenzívne využitie tak na bývanie, ako i hospodársky život.

Charakterom a dĺžkou valov i plošne sa tento areál radí k stredne veľkým hradiskám (*Šalkovský 1987*, 126, obr. 1; *Poleski 2004*, 94), ktoré plnili poväčšine funkciu regionálnych centier. V spektre hradísk z územia Slovenska sa v tomto zmysle, teda aj rozsahom celej „investície“ do jeho výstavby, radí pred hradiská ako Jur pri Bratislave, Starý Tekov, Tlmače, Kozmálovce, Hronský Beňadik, Zemplín. Spolu s akropolou, ktorá z obranných dôvodov nutne musela byť súčasťou jedného opevneného celku, dosahovala táto lokalita okolo 5–6 ha, čo je približne porovnateľné s hradiskami v Jasenove, Devíne či na Bratislavskom hrade. Nedosahovalo však dimenzie – a asi ani ekonomický a vojenský význam – hradísk v Pobeďime, Majcichove, Bojnej, Nitre či centrálnych moravských hradísk (*Šalkovský 1987*).

Fortifikácia a materiálna kultúra spišského hradiska odráža nielen regionálne osobitosti tunajšieho slovanského osídlenia v úseku od 8. do 10. stor., ale aj jeho interakcie tak s Nitrianskym kniežatstvom či Veľkej Morave na juhozápade, ako i poľským kmeňom v Povolí na severe. Podrobnejšie interpretácie budú možné po dokončení analýz rozsiahleho nálezového fondu získaného archeologickým výskumom.

PRAMENE A LITERATURA

- Bednár, P. – Samuel, M., 2001*: Entwicklung der Befestigung der Nitraer Burg im 11. Jahrhundert, *Slovenská archeológia* 49, 301–345.
- Béřeš, J. – Javorský, F. – Slivka, M., 1987*: Spiš v 6.–13. storočí v archeologických prameňoch, Katalóg výstavy. Bratislava.
- Béřeš, J. – Šalkovský, P., 1978*: Výskum slovanského hradiska v Spišských Tomášovciach. AVANS v r. 1977, 36–38.
- Béřeš, J. – Štukovská, D., 1980*: Výskum hradiska v Spišských Tomášovciach. AVANS v r. 1978, 42–44.
- Bialeková, D., 1977*: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobeďim, *Slovenská archeológia* 25, 103–157.
- Bialeková, D., 1978*: Výskum a rekonštrukcia fortifikácie na slovenskom hradisku v Pobeďime, *Slovenská archeológia* 26, 149–178.
- Bialeková, D., 1998*: Zur Bautechnik der Befestigungsmauer des Burgwalls in Pobeďim, Bez. Trenčín. In: Henning, J.–Ruttkey, A. T. (Hrsg.): Frühmittelalterlicher Burgenbau

- in Mittel- und Osteuropa. Tagung Nitra vom 7. bis 10. Oktober 1996. Bonn, 383–390.
- Brachmann, H.–J., 1987*: Zur Herkunft und Verbreitung von Trocken- und Mörtelmauerwerk im frühmittelalterlichen Befestigungsbau Mitteleuropas. In: Labuda, G.–Tabaczyński, S. (Red.): Studia nad etnogenezą Słowian i kulturą Europy wczesnośredniowiecznej, vol. 1, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, 199–215.
- Brather, S., 2005*: Die Anfänge slawischer Besiedlung im nördlichen Mitteleuropa. In: *Archeologia o początkach Słowian*. Kraków, 527–540.
- Coblentz, W., 1966*: Frühmittelalterliche Burgen mit steinerner Blendmauer aus dem Gebiet nördlich und südlich des Erzgebirges, *Sborník Národ. Muz. Praha A* 20, 191–199.
- Dostál, B., 1979*: K opevnění Břeclavi-Pohanska. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E* 24, 73–93.
- Dostál, B., 1984*: Východní brána hradiska Pohanska. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E* 29, 143–166.
- Friesinger, H.–Friesinger, I., 1991*: Ein Vierteljahrhundert Grabungen in Thunau. *Arch. Österr.* 2/1, 6–22.
- Galuška, L., 1998*: Die Grossmährische Agglomeration Staré Město und Ihre Befestigungen. In: J. Henning–A. T. Ruttkey (Hrsg.): Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. Tagung Nitra vom 7. bis 10. Oktober 1996. Bonn, 341–348.
- Habovštiak, A., 1975*: Hradisko z 9.–10. storočia v Tlmačoch, *Slovenská archeológia* 23, 97–118.
- Hajnalová, E., 1978*: Zuholnatené zvyšky drevín z valu slovanského hradiska v Pobeďime. *Slovenská archeológia* 26, 179–184.
- Hajnalová, E.–Huščáková, E., v príprave do tlače*: Archeobotanické poznatky k fortifikácii hradiska v Spišských Tomášovciach.
- Hanuliak, M., 2004*: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9.–10. storočí na území Slovenska. Nitra.
- Henning, J.–Ruttkey, A. (Hrsg.), 1998*: Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. Bonn.
- Herrmann, J., 1967*: Gemeinsamkeiten und Unterschiede im Burgenbau der slawischen Stämme westlich der Oder, *Zeitschrift für Archäologie* 1, 206–258.
- Hrubý, V., 1955*: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště Na valách. Praha 1955.
- Hulínek, D.–Čajka, M., 2004*: Včasnostredoveké hradiská na Orave v kontexte hradísk na strednom a západnom Slovensku, *Slovenská archeológia* 52, 77–120.
- Chropovský, B., 1985*: Pokračovanie výskumu v Spišských Tomášovciach, AVANS v r. 1984, 100–101.
- Javorský, F., 1977*: Výsledky archeologického výskumu v Slovenskom raji, AVANS v r. 1976, 153–166.
- Kaván, J., 1960*: Některé zvláštnosti v konstrukci valu slovanských hradíšť v IX.–X. století, *Archeologické rozhledy* 13, 181–184, 201–203.
- Kavánová, B., 1976*: Slovanské ostruhy na území Československa. Studie archeologického ústavu československé akademie věd v Brně 4/3. Praha.
- Klanica, Z., 1986*: Počátky slovanského osídlení našich zemí. Praha.

- Kouřil, P., 1994:* Slovanské osídlení Českého Slezka. Brno – Český Tešín.
- Kraskovská, L., 1962:* Slovanské hradisko pri Devínskej Novej Vsi, Slovenská archeológia 10, 241–249.
- Kuzma, J., 1998:* Der frühmittelalterlicher Burgwall von Mužla–Čenkov. In: J. Henning–A. T. Ruttkey (Hrsg.): Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. Tagung Nitra vom 7. bis 10. Oktober 1996. Bonn, 391–397.
- Lexa, J.–Nečesný, V.–Pacht, J.–Tesařová, M.–Štofko, J., 1952:* Mechanické a fyzikálne vlastnosti dreva I. Bratislava.
- Opravil, E., 1972:* Rostliny velkomoravského hradiště v Mikulčicích. Studie archeologického ústavu ČSAV v Brně 1/2. Praha.
- Opravil, E., 1985:* Výsledky analýzy dřeva z Pohanska u Břeclavi (z výzkumných sezón 1968–1982) okr. Břeclav. Přehled výzkumů 1983, 45–46.
- Poleski, J., 2004:* Wczesnośredniowieczne grody w dorzeczu Dunajca. Kraków.
- Poulik, J., 1948–1950:* Jižní Morava – země dávných Slovanů. Brno.
- Procházka, R., 1990:* Charakteristika opevňovacích konstrukcí předvelkomoravských a velkomoravských hradišť na Moravě. In: Právěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulika. Brno, 286–306.
- Ruttkey, A.–Čelko, E., 1984:* Moravany nad Váhom, Ducové pri Piešťanoch, stručný sprievodca. Piešťany.
- Ruttkey, A.–Henning, J.–Fottová, E.–Eyub, E.–Milo, P.–Tirpák, J., 2006:* Archeologický výskum a geofyzikálna prospekcia na včasnostredovekých hradiskách v Majcichove a Pobedime. In: Ve službách archeologie VII. Brno, 93–112.
- Staňa, Č., 1985:* Mährische Burgwälle im 9. Jahrhundert. In: Die Bayern und ihre Nachbarn 2. Berichte des Symposiums der Kommission für Frühmittelalterforschung 1982, Stiftung Zwettl. Wien, 157–200.
- Štaššiková-Štukovská, D.–Šalkovský, P.–Béřeš, J.–Hajnalová, E.–Krempaská, Z.–Javorský, F., 2006:* Včasnostredoveké hradisko I Spišské Tomášovce/Smižany – 1. etapa spracovania, Zbor. SNM. arch., C, 187–234.
- Šalkovský, P., 1977:* Velikomoravskie gorodišča v Slowakii. In: Trudy V. MKSA Tom I. 2b. Moskva, 126–133.
- Šalkovský, P., 1994:* Frühmittelalterlicher Burgwall bei Detva, Slovenská archeológia 42–1, 110–142.
- Šalkovský, P., 1998:* Frühmittelalterlicher Höhenburgwall bei Detva. In: Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa. Bonn, 419–426.
- Šalkovský, P., 2006:* Fortifikácia a sídliskové objekty podhradia včasnostredovekého hradiska v Spišských Tomášovciach. In: Wczesne średniowiecze w Karpatach Polskich. Krosno, 303–318.
- Šalkovský, P., v tlači:* Sídliskové objekty podhradia včasnostredovekého hradiska v Spišských Tomášovciach. Zbor. FFUK Musaica.
- Šolle, M., 1966:* Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách, Praha.
- Šolle, M., 1969:* Tor und Turm bei den Westslawen in frühgeschichtlicher Zeit. In: Siedlung, Burg und Stadt. Berlin, 219–231.
- Štefanovičová, T., 1975:* Bratislavský hrad v 9.–12. storočí. Bratislava.
- Štelcl, J., 1971:* Kamenné památky velkomoravského Pohanska. Mikulov.
- Vaňa, Z., 1967:* Výzkum středního valu slovanského hradiska v Bílině, okr. Teplice, Archeologické rozhledy 19, 451–460, 465–471.
- Vaňa, Z., 1968:* Výsledky výzkumu slovanského hradiště ve Vlastislavi v letech 1953–55 a 1957, Památky archeologické 19, 5–192.
- Veličák, L.–Romsauer, P., 1998:* Výsledky výskumu hradiska lužickej kultúry v Zemianskom Podhradí, Slovenská archeológia 46, 225–251.
- Významné 1978 – Významné slovanské náleziská na Slovensku.* Bratislava.
- Zábojník, J., 2004:* Slovensko a avarský kaganát. Bratislava.

PETER ŠALKOVSKÝ, Archeologický ústav SAV, Akademická 2, SK-949 21 Nitra; nrausalk@savba.sk

ZUSAMMENFASSUNG

Die Befestigung des westlichen Burgwallareals in Spišské Tomášovce

Gegenstand dieses Beitrages ist die Veröffentlichung der Grabungsergebnisse an der Befestigungsanlage des als Lage Pod hradiskom (Unter dem Burgwall) bezeichneten zweiteiligen Areals (Abb. 1 und 2). Es handelt sich dabei um den Teil eines frühmittelalterlichen Burgwalls, der auf der Terrasse des Tomášov-Baches (507–527 m ü.d.M.), unterhalb der Westhänge der Akropolis von Hradisko I (Burgwall I; 560–567 m ü.d.M.) liegt.

Das trapezförmige Hauptareal (ca. 3 ha) war von drei Seiten, d.h. von der Nord-, West- und Südseite her durch einen Kammerwall mit Außenmauern aus trocken aufeinandergelegten Steinen befestigt (Abb. 1; 3). Die Befestigung wurde im nördlichen und nordwestlichen Teil mit zwei Toren, Eckbastionen, einem Graben und weiteren Details komplett untersucht. An der vierten, östlichen Seite waren die Wälle mit dem steil ansteigenden Felsenhang des Burgwalls verbunden.

Die technischen Parameter der Befestigungsanlage waren nicht einheitlich. Am massivsten war sie im östlichen Teil des Nordwalles, wo die vorderen Steinblenden bis zu 1,35–1,4 m und der Holzdekkörper noch 2,5–2,65 m erreichte, was eine Gesamtbreite von insgesamt 3,9–4 m ausmachte. Der Rest des nördlichen Walles war etwas subtiler. Der über einem deutlicheren Geländebruch der Terrasse gelegene westliche Wall hatte eine Frontblende mit einer Breite von nur um die 60 cm und erreichte zusammen mit dem Korpus und der stellenweise schmalen inneren Verkleidung nicht mehr als 3,2 m.

Auch die durch ausgebrannte Streifen des Untergrundes und Holzreste indizierten Maße der Kammern (Abb. 3) wurden früher nicht konsequent eingehalten und schwankten zwischen 1,5–2 m x 1,9–2,3 m, was auch an mehreren weiteren Burgwällen nachgewiesen wurde. Anhand bestimmter Proben (im Detail Hajnalová/Huščavová im Druck) wurde die Verwendung von besonders Tanne (*Picea abies*) und Kiefer (*Pinus sp.*) nachge-

wiesen. Am Nordwall wurden Fundamentreste aus Holz und senkrechte Holzstützen bzw. Versteifungen der Wallinnenwand festgestellt.

Eine originell verstärkte Konstruktion fand sich an den strategisch und statisch empfindlichsten Stellen, d.h. an der nordwestlichen Ecke, am Tor in der nordöstlichen Ecke und am Tor (Durchlaß) im westlichen Teil des Nordwalls (Abb. 4: 4, 5). Das nordöstliche Tor zählt zum Scherentyp mit einem durch eine massive Steinmauer abgegrenzten Durchlaß (Abb. 3; 4: 1–3).

Festgestellt wurde auch ein Entwässerungssystem, das das Oberflächenwasser durch eine Art „Kanalisationsöffnung“ unter dem Nordwall aus dem Areal in den Tomášov-Bach ableitete (Abb. 4: 5). Offenbar war das auch die Stelle, wo die Bewohner Zugang zur Wasserquelle hatten und stellte gleichzeitig einen zweiten Eingang zum Areal auf dem „Wasserwege“ durch das vermutlich überschwemmte Gebiet dar. Der vor dem Nordwall durch Schnitte untersuchte Graben war bis zu 2 m tief, 7,5–8 m breit und fast 100 m lang (Abb. 1; 3; 6: 3, 4).

Die Existenz eines weiteren, kleineren befestigten Raumes (ca. 35x80 m) wird durch einen zweiten Graben ca. 45 m vor dem Nordwall angedeutet, der hinsichtlich der Abmessungen mit dem vorhergehenden vergleichbar ist. An der Innenseite dieses Grabens wurden Zerstörungsspuren eines Steinerdwalls festgestellt (Abb. 6: 1, 2).

Der in mehreren Varianten auftretende Walltyp des Hauptareals stellt die Hauptbefestigungstechnik slawischer (großmährischer) Verteidigungsbauten des 9.-10. Jahrhunderts im mittleren Donaugebiet dar. Vom Gebiet der Slowakei, Mährens, Österreichs und Böhmens sind uns wohl drei Dutzend Burgwälle bekannt, die mit vergleichbarer Technik gebaut wurden. Ebenso sind uns auch Belege zwischen Elbe und Saale auf Lausitzer/sorbischen Gebieten und seltener auch in Schlesien und Kleinpolen bekannt. Diese werden allgemein mit dem ostfränkischen Einfluß auf die lokale slawische Verteidigungsarchitektur in Verbindung gebracht und sekundär als Einfluß Großmährens bzw. später des Böhmisches Staates angesehen.

Anhand der auf Überlegungen zur Statik der Bauten gestützten Rekonstruktion und im Hinblick auf Konstruktion, Technologie und verwendetes Material gehen wir davon aus, daß das Verhältnis der festgestellten Breite und der vermutlichen Höhe des Korpus des Schalenwalls mit Blockkammerkonstruktion, in Abhängigkeit von der Hanglage und der Qualität des verwendeten Steins nicht sehr von den Werten 1,5:1 bis 2:1 abweicht. Dies würde bei der Wallbreite in Spišské Tomášovce (4m; 3,2 und 2,2 m) an der engsten Wallstelle eine Höhe des verblendenen Erdkorpus von ca. 1,1–1,5 m, an der durchschnittlich breiten Stelle eine Höhe von 1,6–2,1 m, und an der massivsten Stelle eine Höhe von 2,1–2,6 m bedeuten. Diese wurde offenbar noch um die Brüstung der Palisadenwand erhöht, deren über den Wallkorpus hinausgehende Höhe durch die ungefähre Rumpfhöhe der Verteidiger funktionell bestimmt wurde. Setzt man voraus, daß der hölzerne Wehrgang niedrig war, könnte sie um 1,5 m betragen haben. Die Gesamthöhe der Tomášover Befestigungsanlage einschließlich der Palisadenbrüstung hätte folglich oberhalb des Westhangs ca. 2,6–3,1 m und im Nordwall um die 3,1 bis 4,1 m betragen können (Abb. 7).

Grob kalkuliert hat die für den 520 m langen, ungleichmäßig dicken Wall des Hauptareals der Terrasse erforderliche Materialmenge um die 270 m³ Holz für die Kammern, um die

60 m³ Holz für die Palisaden, 1000 m³ Steine für die Blenden und 2250 m³ Erdreich für die Füllung der Kammern betragen, zusammen demnach um die 3600 m³ Baumaterialmasse bzw. nicht ganze 7 m³ Baumaterialmasse pro laufenden Meter.

Der Zeitraum, in dem der Wall existierte, wird wahrscheinlich repräsentiert durch Objekte, die durch seine Zerstörung verdeckt werden und archaische Keramik sowie einen Hakensporn mit spätawarischen Bronzebeschlägen enthielten und möglicherweise in die Zeit zwischen Ende 8. bis Mitte 9. Jahrhundert datiert werden können. Überlegungen, die sein Verschwinden mit dem Etatisierungsprozeß irgendwann in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts und der Eingliederung des Gebietes der Zips in den mährischen Staat in Verbindung bringen, können jedoch nur als Arbeitskonstruktion bezeichnet werden.

Charakter und Länge der Wälle sowie was die Fläche anbelangt, zählt das ganze Areal von Hradisko I zu den mittelgroßen, frühmittelalterlichen slawischen Burgwällen. Er erreichte jedoch weder die Dimension und wohl auch nicht die wirtschaftliche und militärische Bedeutung der zentralen Burgwälle der südwestlichen Slowakei oder Südmährens. Seine Befestigung und Sachkultur spiegelt nicht nur die regionale Eigenart der dortigen Besiedelung vom 8. bis zum 10. Jahrhundert wider, sondern auch seine Interaktion sowohl zum Fürstentum Nitra bzw. Großmähren im Südwesten, als auch zu den polnischen Stämmen im Weichselgebiet im Norden oder den ostslowakischen Siedlungsökumenen. Detailliertere Interpretationen werden erst dann möglich sein, wenn die bei den archäologischen Grabungen gemachten, umfangreichen Funde analysiert worden sind.